

پیشگیری از جرم در نگاه مقام معظم رهبری

امیر سماواتی پیروز^۱ و حسن بیگدلی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۳۱

چکیده

زمینه و هدف: پیشگیری از وقوع جرم یکی از مسائل مهم و قابل تأمل در مباحث جرم‌شناسی و علم حقوق است که در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی همواره مدنظر اندیشمندان و بزرگان بوده و پژوهش‌های فراوانی درباره نحوه پیش‌دستی از ارتکاب بزه در این علوم انجام شده است.

روش: روش پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی و داده‌های آن با مراجعه به اسناد، سخن‌رانی‌ها، کتاب‌ها و مقالات مرتبط جمع‌آوری شد. در این نوشتار سعی شده است در بررسی ساختاری - سازمانی پیشگیری از وقوع جرم و با روش اسنادی و تحلیل نتایج برخی از تحقیقات و سخنان حکیمانه رهبری، مطالبی متفاوت از پژوهش‌ها و کتب پیشین که بیشتر به‌صورت موردی و جزئی بوده‌اند، ارائه و یک شمای کلی باتوجه به ایرادات ساختاری پیشگیری از جرم به‌صورت «بومی» ارائه شود.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که طبق فرمایشات مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) پیشگیری از جرائم فقط توسط یک قوه (قوه قضاییه) امکان‌پذیر نیست و با مشکلات عدیده‌ای روبه‌روست؛ بنابراین تشکیل شورای عالی پیشگیری از جرم یکی از اقدامات دقیق و علمی است و برای دست‌یابی کامل‌تر به آن، سایر قوا و نهادهای حاکمیتی لازم است به‌صورت جدی ایفای نقش کنند.

نتایج: از یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که اقدامات زیادی درباره پیشگیری از جرم انجام شده است ولی تحقق نیافتن همه اهداف پیشگیری از جرم می‌تواند ناشی از عواملی مانند همکاری غیر جدی قوا در پیشگیری از جرم به‌صورت عملی، نامشخص بودن اولویت‌های پیشگیری از جرم، تغییر اولویت‌های پیشگیری در قوه قضاییه، نبود نیروهای متخصص و آموزش‌دیده در زمینه پیشگیری از جرم، آمره نبودن مصوبات شورای پیشگیری از جرم، نبود فرمانده واحد برای تعیین اولویت‌ها، مشارکتی و تخصصی نبودن پیشگیری از جرم، نبود چارچوبی صحیح برای فرهنگ‌سازی در این زمینه و موازی‌کاری برخی از نیروهای سه قوه و نهادهای زیرمجموعه آن‌ها باشد.

کلیدواژه‌ها: جرم، پیشگیری از جرم، شورای عالی پیشگیری از جرم، قوه قضائیه، مقام معظم رهبری.

۱. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه:

amir.samavati@kiaou.ac.ir

۲. کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، ایران. رایانامه:

hassan_bigdeli1994@yahoo.com

مقدمه

پیشگیری در لغت به معنای صیانت و دفع (معین، ۱۳۷۵، ص ۴۳۹) پیش‌دستی، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی شتافتن (دهخدا، ۱۳۹۰، ص ۳۱۸) آمده است. پیشگیری از وقوع جرم «پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از میان بردن یا کاهش آن» است (ماده ۱ قانون پیشگیری از وقوع جرم مصوب ۱۳۹۴) در مفهوم اصطلاحی دو دیدگاه و نگرش کلی نسبت به این مفهوم وجود دارد، عده‌ای از جرم‌شناسان مفهوم گسترده‌ای برای تدابیر پیشگیرانه قائل هستند و گروهی نیز این مفاهیم را محدود دانسته‌اند (محمدنسل، ۱۳۸۸، ص ۳۵). در مفهوم کلی این دیدگاه هر نوع اقدام در زمینه پیشگیری از جرم، اعم از کیفری و غیرکیفری چه وابسته به پیش از وقوع جرم چه وابسته به پس از ارتکاب جرم باشد، پیشگیری نام دارد (جهانتاب، ۱۳۹۱، ص ۱۱۱). در مفهوم مضیق و محدود، پیشگیری از جرم شامل مجموعه وسایل و ابزارهایی است که دولت از آن‌ها برای مهار بهتر بزهکاری از راه حذف یا محدود کردن عوامل جرم‌زا و یا از راه اعمال مدیریت مناسب، نسبت به عوامل محیط فیزیکی و محیط اجتماعی پدیدآورنده فرصت جرم، بهره می‌برد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳، ص ۷۳۷). پیشگیری از جرم بنا به تشخیص و نگاه اندیشمندان در علم جرم‌شناسی به انواع مختلفی تقسیم شده است. پیشگیری کیفری و غیرکیفری یکی از این تقسیم‌بندی‌ها است. در «پیشگیری کیفری با تهدید کیفری تابعان حقوق کیفری از یک‌سو و به اجرا گذاشتن این تهدید از طریق مجازات کسانی که ممنوعیت‌های کیفری را نقض کرده‌اند از سوی دیگر، در مقام پیشگیری عام و پیشگیری خاص از جرم هستیم» (معظمی، ۱۳۸۶، ص ۹۳). به نظر می‌رسد این نوع از پیشگیری در ابتدا و در سال‌های ۱۳۷۱ در سخنرانی‌های مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) مشاهده می‌شود؛ ایشان به دستگاه قضایی توصیه می‌کنند که با برخورد دقیق با مجرمان و دفاع از مظلوم، از انجام جرائم جلوگیری کنند.

پیشگیری غیرکیفری در نقطه مقابل پیشگیری کیفری است که با توسل به تدابیر و ابزارهای غیرکیفری مانند فرهنگ‌سازی، انجام می‌گیرد. در پیشگیری غیرکیفری به‌نوعی جلوگیری از بزهکاری از رهگذر شیوه‌های گوناگون که خارج از نظام عدالت کیفری است دنبال می‌شود، این‌گونه از پیشگیری، درصدد مهار بزهکاری یا کاهش امکان وقوع بزه با توسل به ابزارهای غیرقهرآمیز و تدابیر غیرسرکوب‌گرایانه است (ساعد، ۱۳۸۶، ص ۸۱). رهبری در سخنان خود به این نوع از پیشگیری نیز بعد از اشاره به پیشگیری کیفری از نوع قاطعیت در مجازات مجرمان که نوعی از پیشگیری کیفری است اشاره می‌کنند.

هدف از نگارش مقاله حاضر، بررسی راهکارهای پیشگیری از جرم با توجه به دیدگاه‌های مقام معظم رهبری است. بنابراین پرسش‌های پژوهش بدین شرح است که علت تکرار و تأکید مقام معظم رهبری بر پیشگیری از جرم در جلسات و سیاست‌های ابلاغی به قوه قضاییه چیست و چرا این مهم، به نحو مطلوب تا به امروز صورت نگرفته است؟ بر این اساس، هدف پژوهش حاضر در قدم نخست، توجه به سخنان رهبری درباره پیشگیری از جرم و ارائه راهکارهای مرتبط و نیز علت‌شناسی هرچند مختصر از علل ناکامی قوه قضاییه در پیشگیری از جرم با توجه به سخنان مقام معظم رهبری (دامت برکاته) است.

سخنان حکیمانه رهبر انقلاب و تکرار مکرر پیشگیری از جرم در سال‌های^۱ ۱۳۷۸-۱۳۷۱، ۱۳۹۹-۱۳۹۸-۱۳۹۷-۱۳۹۵-۱۳۹۴-۱۳۹۳-۱۳۹۰-۱۳۸۷-۱۳۸۳-۱۳۸۰-۱۳۷۹، نشان‌گر اهمیت این موضوع بوده و لزوم بررسی آن را نمایان می‌سازد. باید این موضوع را بررسی کرد که چرا رهبر انقلاب به مسئله پیشگیری از جرم توجه ویژه دارند و از سال ۱۳۷۱ تا سال جاری هرساله اقدام به اشاره و گوشزد به توجه مسئولان قضایی به پیشگیری از جرم می‌کنند و چرا این امر مهم تا به امروز به نحو مطلوب انجام نشده است و چه کم‌وکاستی‌هایی در این زمینه وجود دارد.

پیشینه تحقیق

ذوالقدر و علوی‌نژاد (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «پیشگیری از جرم از منظر ولایت فقیه» که با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است به این نتیجه رسیده‌اند که دکترین ولایت‌فقیه در پیشگیری از جرم شامل اسلام‌مداری، عدالت‌محوری و قانون‌محوری است. اهداف ولایت‌فقیه عبارت است از: ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت، دسترسی همگانی به عدالت، نظارت بر حسن جریان امور، علمی کردن پیشگیری از جرم، بهبود فعالیت قضایی، اصلاح نظام قضایی، امنیت (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، قضایی، سیاسی، روانی)، جلب رضایت عمومی، باز اجتماعی کردن مجرمان، ترویج تهذیب و خودکنترلی، حفظ وحدت قوای سه‌گانه. همچنین سیاست‌های پیشگیری از جرم نیز مشتمل است بر: توانمندسازی اقشار کم‌بضاعت، استفاده از ظرفیت‌های علمی کشور، افزایش شفافیت در اقتصاد، کاهش اطلاع دادرسی، ترویج فضایل اخلاقی، اصلاح و بازنگری قوانین، نظارت بر سلامت ارکان قضایی، استفاده از عفو و آزادی‌های مشروط و برخورد قاطع با مجرمان. در بررسی پژوهشگران تنها منبع مرتبط با موضوع پیشگیری از جرم در نگاه رهبری، مقاله یادشده است. نوآوری نوشتار حاضر را می‌توان بررسی پیشگیری از جرم در کلام و نگاه رهبری دانست.

روش

روش پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی و داده‌های آن با مراجعه به اسناد، سخن‌رانی‌ها، کتاب‌ها و مقالات مرتبط جمع‌آوری شد. در این نوشتار سعی شده است در بررسی ساختاری - سازمانی پیشگیری از وقوع جرم و با روش اسنادی و تحلیل نتایج برخی از تحقیقات و سخنان حکیمانه رهبری، مطالبی متفاوت از پژوهش‌ها و کتب پیشین که بیشتر به صورت موردی و جزئی بوده‌اند، ارائه و یک شمای کلی با توجه به ایرادات ساختاری پیشگیری از جرم به صورت «بومی» ارائه شود.

یافته‌ها

بررسی سیر نگرش اقدامات شروع پیشگیری از جرم هم‌زمان با سخنان رهبر انقلاب از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۹

رهبر انقلاب در سال ۱۳۷۱ با عنایت ویژه به عدالت و رسیدگی دقیق دستگاه قضایی در بازستاندن حق مظلوم از ظالم، پیشگیری از جرم را در این مفهوم تبیین می‌کنند که اگر دستگاه قضایی بتواند یاور هرکس که مورد ظلم قرار گرفته باشد این یعنی نوعی پیشگیری، این نحو از صحبت ایشان با توجه به شرایط موجود در زمان خود و تشکیل نهادهای قضایی و انقلابی و مانند آنها، ظهور در بیانی دقیق و حکیمانه دارد که از نوعی بازدارندگی (پیشگیری کیفری) سخن به میان می‌آورد. به بیان دیگر این پیام را به مستعدان انجام بزه انتقال می‌دهد که در صورت انجام جرم، نهادی وجود دارد که حق مظلوم را خواهد گرفت. این پیام می‌تواند نوعی بازدارندگی جدی ایجاد کند. ایشان در ادامه صحبت‌هایشان می‌فرمایند: «اگر اجرای عدالت به شکل دقیق انجام گرفت، ظلم در جامعه اتفاق نمی‌افتد، اگر مجرم کماکان هو حق تعقیب شد و مر حق و عدل درباره او جاری شد کسی به جرم گرایش پیدا نمی‌کند، این یک امر قهری است».

بعد از سروسامان گرفتن نسبی رسیدگی سریع به جرائم، با توجه به تراکم پرونده‌ها در دستگاه قضایی، مقام معظم رهبری در سال ۱۳۷۸ توجه نقش نظارتی قوه قضاییه به نهادها را پررنگ دانسته و این نقش نظارتی را مؤثر در نمایان‌گری اقتدار و کارایی نظام اسلامی می‌دانند.^۱ تأثیر نقش نظارتی قوه قضاییه در امر پیشگیری غیرقابل‌انکار است که با پیوند به رکن عدالت و رسیدگی دقیق مورد اشاره در سخنان سال ۷۱ ایشان می‌تواند یکی از راهکارهای مؤثر پیشگیری از جرائم سازمان‌یافته باشد.

در سال ۱۳۷۹ نیز مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان قضایی و خانواده‌های شهدای

هفتم تیر، پیشگیری از جرم و نظارت، عدالت و امنیت را در یک جمله آورده و آن را از زمره قلم‌های درستی در نظام اسلامی می‌دانند و به‌طور صریح مواضع سال‌های گذشته خود را با بیانی دیگر تکرار می‌فرمایند، یعنی دوباره بر مقابله با ظلم و حق ستانی مظلوم توسط دستگاه قضایی که در سال‌های ۱۳۷۱ و نظارت قضایی که در سال ۱۳۷۸ بیان داشتند تأکید می‌کنند.^۱

به نظر می‌رسد مقام معظم رهبری بعد از تأکید بر احقاق عدالت و حق ستانی قوه قضاییه از ظالم، در قدم بعدی دستگاه قضایی را متوجه جرائم سازمانی در سازمان‌ها کرده و بر پیشگیری از آن تأکید می‌کنند. ایشان در ادامه سخنان خود در سال ۱۳۷۸ اضافه می‌کنند که: «اداره مطلوب کشور و ایستادگی در مقابل قدرت‌نمایی صاحبان پول و قدرت و جلوگیری از ظلم به مظلومان و تضييع حقوق عمومی مردم، تنها با اقتدار، هوشمندی و تصمیم‌گیری بهنگام دستگاه قضایی در اجرای وظایف نظارت، پیشگیری از جرم و تأمین عدالت و امنیت، ممکن است».^۲

در سال ۱۳۸۰ مقام معظم رهبری ضمن توجه به زحمات دستگاه قضایی برای جلوگیری از جرم و ابراز این سخن که: «کارکنان دستگاه قضایی به‌رغم تمام مشکلات، توانسته‌اند وظایف خود را به‌خوبی انجام دهند و قوه قضاییه اقتدار لازم را برای انجام وظایف خود به خصوص در بخش امنیت عمومی، ملی و دینی داراست»^۳ تکلیفی دیگر را برای دستگاه قضا مشخص می‌کنند که آن تشکیل ستادهای ویژه به‌منظور مقابله با جرائم به خصوص مفاسد اقتصادی است.^۴

در سخنان سال ۱۳۸۳ ایشان به یک امر دیگر برای پیشگیری از جرم تأکید می‌کنند و آن هم «فرهنگ‌سازی» است.^۵ یعنی نهادهای دیگر نیز باید به کمک قوه قضاییه آمده و اقدام به

1. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3015>
 2. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=906>
 3. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=947>
 4. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=947>
 5. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1197>

فرهنگ‌سازی برای پیشگیری از جرم‌کنند. این نگاه نیز در زمره پیشگیری غیر کیفری وجود دارد که در آن اقدامات به دور از ابزارهای غیرکیفری و قهرآمیز انجام می‌شود. برای نمونه اگر نبستن کمر بند ایمنی را یک تخلف راهنمایی و رانندگی در نظر بگیریم، می‌دانیم که در اوایل مقرر شدن جریمه به‌عنوان مجازات برای اشخاصی که این عمل را انجام نمی‌دادند، مثرتر واقع نشده و موفقیت‌چندانی در تشویق مردم نداشت ولی بعد از شروع به فرهنگ‌سازی استفاده دقیق و بهتر از ماشین و نمایان‌سازی فواید بستن کمر بند ایمنی و مضرات آن در تصادفات، شاهد استفاده بیشتر مردم از کمر بند ایمنی برای حفظ جان خود بودیم. ولی میدانیم که در برخی از جرائم امکان این نوع از فرهنگ‌سازی وجود ندارد و پیشگیری از آن مرتبط با مسائل دیگری همچون مسائل اقتصادی است. برای نمونه در جرم سرقت چگونه می‌توان راهکاری فرهنگی برای شخصی بیکار و درگیر با مسائل اقتصادی پیدا کرد و او را از سرقت تکه نانی برای سیر کردن شکم خود منع کرد؟

اما این امر نمی‌تواند مانع استفاده از ظرفیت رسانه‌های گروهی برای «فرهنگ‌سازی» و «آگاهی» شهروندان از شیوه‌های انجام جرم و راهکارهای پیشگیری از جرم شود. به نظر می‌رسد یکی از علل ناکامی و ناکارآمدی نسبی در دستیابی ناکافی به رسانه‌های گروهی، مقرر نشدن مسئله استفاده از رسانه برای پیشگیری از جرم در سیاست جنائی، قضایی، تقنینی و مشارکتی به‌عنوان یکی از وظایف قوه قضاییه در اصل ۱۵۶ باشد؛ این در حالی است که یکی از طرق وصول به امر پیشگیری از جرم، تأثیر رسانه‌های گوناگون گروهی است (مؤذن‌زادگان و افشاری، ۱۳۹۲، ص ۱۳۱).

در سال ۱۳۸۴ لایحه‌ای با‌عنوان «لایحه تشکیل ستاد پیشگیری از جرم» تهیه و تنظیم می‌شود که در آن ستاد مدنظر در سطح عالی تحت ریاست رئیس قوه قضاییه و در سطح استانی و شهر و روستایی تشکیل شود. به نظر برخی نویسندگان این اقدام را می‌توان اولین اقدام عملی برای پیشگیری از جرم دانست زیرا قبل از آن، اقدام عملیاتی برای پیشگیری

به صورت منظم انجام نگرفته بود.^۱

در سال ۱۳۸۷ نیز مقام معظم رهبری بعد از تشکیل ستاد یادشده با توجه دوباره به مسئله پیشگیری از جرم، این امر را از وظایف قوه قضاییه دانسته و ضمن احاله مخاطبان به قانون اساسی به آنان یادآوری می‌کنند که اجرای این امر می‌تواند از طرق مختلف مانند بازوهای اجرایی قوه یعنی ضابطان دادگستری صورت پذیرد.^۲ توجه مقام معظم رهبری به بازوهای اجرایی قوه قضاییه با توجه به اصل ۱۵۶ قانون اساسی و قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بوده که ایشان بر اجرای دقیق آن تذکر داده‌اند و در سال‌های بعدی یعنی در سال ۱۳۹۳ در دیدار با مسئولان قضایی یک گام به جلو رفته و با اشراف بر کاستی‌ها و شرایط موجود در اولویت‌بندی‌های خود در اولویت چهارم «کادرسازی» و در اولویت پنجم به «پیشگیری از جرم» اشاره کرده و می‌فرمایند: «پیشگیری از جرم یک موضوع فراقوه‌ای است، بنابراین قوه قضاییه برای پیشگیری از جرم باید ارتباط خود را با دستگاه‌های مرتبط با این موضوع، مستحکم و نقاط اشتراک با آن‌ها را تقویت کند. با توجه به اینکه ارتکاب جرم، همه بخش‌های جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد مسلماً باید همه نهادهای حکومتی در امر مهار بزهکار مشارکت داشته باشند. به همین جهت، مشارکت تمامی نهادهای حکومتی و مردم‌نهاد در مسئله پیشگیری از جرم ضروری است (ساریخانی و سلطانی بهلولی، ۱۳۹۵).

۱. گروه پژوهشی حقوق جزا و جرم‌شناسی اداره کل پژوهش اطلاعاتی، نقد و بررسی لایحه پیشگیری از جرم، فصلنامه اطلاع رسانه حقوقی، ص ۲۲۵. (www.Lri.ir)

شایان به ذکر است که در سال ۱۳۶۸ و به واسطه قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در تعیین هدف‌های کلی، خط‌مشی‌ها، هدف‌های کمی، سیاست‌های کلی، اعتبارات و برنامه‌های اجرایی، این قانون به صورت تیتروار بر «پیشگیری از وقوع جرائم و انجام مراقبت بعد از خروج زندانیان از زندان و خانواده‌های آنان و برخورد قاطع با عوامل قاچاق مواد مخدر و سایر مفاسد اجتماعی» اشاره کرده است. ولی در برنامه دوم توسعه در سال ۱۳۷۳ اشاره‌ای به پیشگیری از جرم نشد. در برنامه‌های سوم و چهارم توسعه نیز به ترتیب به پیشگیری اجتماعی و تدوین طرح پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر مواد مخدر توسط دولت تأکید شد (<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/91755>).

2. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3487>

ایشان در سال ۱۳۹۴ نیز با تأکید بر همکاری قوا، سخن از یک «تلاش سازمان‌یافته» می‌کنند که با اشاره به آمار بالای زندانیان به نظر می‌رسد نظر بر نوعی برخورد کیفری با برخی از مجرمان و بازسازی اجتماعی آنان داشته و احیای صحیح شوراهای حل اختلاف را گامی مثبت برای کاستن از تعداد زندانیان می‌دانند.^۱

بعد از شکل‌گیری شورای عالی پیشگیری از جرم، مقام معظم رهبری در سال‌های ۱۳۹۵۲-۱۳۹۷۳-۱۳۹۸۴ و ۱۳۹۹۵ از تأثیرگذاری این شورا در سیاست‌های کلان سخن گفته و بر

1. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=30111>

۲. ۱۳۹۵/۰۴/۰۹ در دیدار با مسئولان قضایی «دستگاه قضائی از جهت وظایف ذاتی همچون نظارت بر اجرای قانون و پیشگیری از جرم و همچنین از جهت حضور رئیس قوه قضائیه در شوراهای عالی و اصلی نظام و تأثیرگذاری در سیاست‌های کلان، دارای اهمیت بسیار بالایی است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، برنامه‌محوری و زمان‌بندی برای اجرای برنامه‌ها، پیشگیری از جرم و اصلاح قوانین را از دیگر الزامات با اهمیت بسیار بالای قوه قضائیه و خروجی مطلوب این قوه برشمردند و با تأکید مجدد بر لزوم کاهش مجازات حبس گفتند: باید با استفاده از افراد صاحب‌نظر و کارشناسان مجرب، برای مجازات جایگزین زندان برنامه‌ریزی و طراحی شود. ایشان همچنین در خصوص موضوع پیشگیری از جرم خاطرنشان کردند: این موضوع بسیار مهم و فرا‌قوهای است که نیازمند اندیشه، علم و تجربه است.»

۳. ۱۳۹۷/۱۱/۲۲ در بیانیه گام دوم انقلاب «دستگاه‌های نظارتی و دولتی باید با قاطعیت و حساسیت، از تشکیل نطفه فساد پیشگیری و با رشد آن مبارزه کنند». قابل‌بازیابی از:

<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>

۴. ۱۳۹۸/۰۴/۰۵ در دیدار با مسئولان قضایی «مسئله پیشگیری خیلی مهم است. خب بله یک بخشی از قوه قضائیه را معین می‌کنیم برای پیشگیری، خوب است، لازم است، لکن پیشگیری یک کار بسیار وسیعی است؛ باید جرم را بشناسید، علل جرم را بشناسید، عواملی که جرم را ایجاد می‌کنند بشناسید، کارهایی را که می‌تواند از وقوع جرم جلوگیری کند بشناسید؛ یک فصل عظیمی از کار در اینجا وجود دارد. هرکدام از این کارها هم یک‌کننده‌ی کار لازم دارد؛ نمی‌شود همین‌جوری مثلاً بگوییم یک کمیته‌ای، فرض کنید به قول ما یک هیئت‌ی گذاشته‌ایم برای این کار؛ نه این‌ها باید دانه‌دانه دنبال بشود». قابل‌بازیابی از: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=42925>

۵. سخنان رهبری در تاریخ ۱۳۹۹/۰۴/۰۷ در ارتباط تصویری با همایش سراسری قوه قضائیه در مورد پیشگیری: آنچه حائز اهمیت است این است که ما بسترهای وقوع جرم و تولید جرم را درست بشناسیم. اگر این بسترها شناخته شدند، دانسته شدند -که من حالا بعد یک نکته‌ای را هم در این زمینه عرض خواهم کرد- آن‌وقت شما راحت با آشنایی، با بصیرت می‌توانید با وقوع جرم مقابله کنید که اصلاً جرم واقع نشود. ما اگر توانستیم پیشگیری را به

لزوم «زمان‌بندی برای اجرای تصمیمات» و «کاهش مجازات و استفاده از مجازات‌های جایگزین حبس» با استفاده از نظر صاحب‌نظران و سه معقول «فراقوه بودن» این موضوع، «وسیع بودن» آن، «شناسایی عوامل جرم‌زا و بسترهای فساد و جرم» تأکید کردند.

نهادهای متولی پیشگیری از جرم

در این بخش به بررسی نهادهای مسئول پیشگیری از جرم پرداخته شده است که به واسطه قانون وظیفه‌ای را بر عهده دارند.^۱

۱- سازمان تأمین اجتماعی: این سازمان به واسطه «لایحه قانونی تشکیل سازمان بهزیستی (مصوب ۱۳۵۹)» وظیفه «پیشگیری اجتماعی» را بر عهده دارد.

چه بسیار اطفالی که بدون پناه بزه‌دیده می‌شوند و این جمله معروف در جرم‌شناسی را تداعی می‌کند که «برخی از بزه‌دیدگان امروز بزه‌کاران فردای این جامعه می‌شوند» بسیاری از پرونده‌های مبین این موضوع است. برای نمونه می‌توان به برخی پرونده‌های تجاوز و قتل اشاره کرد که در آن فرد متجاوز، روزی مورد تجاوز قرار گرفته و برای انتقام‌گیری از جامعه اقدام به تجاوز به دیگران می‌کرد؛ پس پیشگیری اجتماعی را می‌توان یکی از مهم‌ترین پیشگیری‌های جرم از نوع صحیح و کارآمد دانست.

۲- نیروی انتظامی: این نهاد به واسطه «قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۶۹/۰۴/۲۶)»^۲ به‌عنوان ضابط قضایی وظیفه پیشگیری از جرم را دارا است.

آوردن نام نیروی انتظامی در حوزه پیشگیری از جرم یک امر صحیح و معقولی است، زیرا

معنای واقعی کلمه راه بیندازیم هزینه‌ی مقابله‌ی با جرم به شدت کاهش خواهد یافت. وقتی که بتوانیم پیشگیری را راه بیندازیم اصلاً از لحاظ مواجهه‌ی با جرم و مجرم هزینه‌ی کشور و هزینه‌ی قوه‌ی قضائیه به شدت کاهش پیدا می‌کند؛ البته این محتاج همراهی همه‌ی قوا است، بخصوص قوه‌ی مجریه باید در این زمینه با قوه‌ی قضائیه همراهی کند».

کند». قابل‌بازایی از: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=45966>

۱. در مقاله «نقد و بررسی لایحه پیشگیری از جرم» به‌صورت تیتروار فقط به قوانین مدنظر اشاره شده است.

۲. ماده ۴ بند ۸ قسمت د قانون یادشده.

در بین نیروهای مسلح و دستگاه‌های اجرایی در قوه قضاییه و سایر قوا، نیروی انتظامی بیشترین تماس را با مردم داشته و با تمام اقشار جامعه درگیر هستند. بنابراین تعیین راه برای انجام پیشگیری از سوی آن‌ها نیز امری صحیح است. این مهم نیازمند عزمی جدی و برنامه‌ریزی دقیق است که این نیروها بتوانند به وظیفه خود عمل کنند، البته نباید انتظار داشت که نیروهای انتظامی همه‌ی بار پیشگیری را بر دوش بکشند بلکه اینان نیز یک جز از کل هستند که به نظر می‌رسد تا به امروز به این امر مهم اهتمام ویژه‌ای نشان داده‌اند که قابل تقدیر است و باید سایر نهادها و مردم به یاری آنان بپردازند. این بدین معنی است که در بسیاری از موارد می‌توان ید واکنشی نیروی انتظامی را به ید کنشی مبدل کرد و از ظرفیت‌های نظارتی عمومی بهره جست.

از سوی دیگر با توجه به قانون یادشده، یکی از وظایف نیروی انتظامی همکاری با سایر سازمان‌ها از جمله مراکز آموزشی و صداوسیما است که از طریق آن اقدام به آموزش مردم و اطلاع‌رسانی کرده و از بروز جرائم جلوگیری کند (مختاری، ۱۳۸۹، ص ۳۲). در حال حاضر با توجه به افزایش شیوه‌های کلاهبرداری بانکی و اینترنتی مشاهده می‌شود که نیروی انتظامی در اسرع وقت با نشان دادن طریقه انجام برخی از جرائم از بروز گسترده آن جلوگیری می‌کند که نوعی اقدام پیشگیرانه است.

پس می‌توان چنین گفت که پلیس از دو رویکرد برای پیشگیری از جرم استفاده می‌کند، بدین مفهوم که هم از طرق پیشگیری کیفری و هم از توجه و توسل به پیشگیری‌های غیرکیفری که برخی از آنان مانند پیشگیری از جرم با ارائه راهکارها و آگاهی به مردم در جرم کلاهبرداری که از نظر گذشت، به‌سوی پیشگیری از ارتکاب جرم حرکت می‌کند. در توضیح وجوه افتراق بین این دو نوع از پیشگیری می‌توان چنین گفت که پیشگیری غیرکیفری شامل مجموعه‌ای از روش‌ها و تدابیر غیر قهرآمیز و کنشی است که از طریق حذف و خنثی‌سازی عوامل و فرایندهای جرم‌زا و یا حذف و تغییر موقعیت‌ها و اوضاع و احوال مؤثر در وقوع جرم به دنبال کاهش، دشوار و یا ناممکن ساختن امکان پیشامد جنایی

است؛ اما در نوع کیفری، پیشگیری با استفاده از ابزار کیفر و قهرآمیز در مرحله پس از وقوع جرم صورت می‌گیرد (حاجی تبار، ۱۳۹۸، ص ۴۸).

۳- ستاد مبارزه با مواد مخدر: این ستاد به ریاست رئیس‌جمهور به واسطه «قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن (مصوب ۱۳۷۶/۰۸/۱۷ با آخرین اصلاحات تا ۱۳۹۶/۰۷/۱۲)»^۱ تشکیل می‌شود و عهده‌دار پیشگیری از جرم است.

اقدام به تشکیل ستاد یادشده امری پسندیده و قابل دفاع است ولی باید دید چرا تا به امروز در زمینه پیشگیری از ابتلای جوانان به مواد مخدر و قاچاق آن به اهداف مدنظر نرسیده است. به نظر پژوهشگران، علت دستیابی ناقص به این اهداف دارای ابعاد مختلفی است که اهم آن بدین شرح است: غفلت از ارائه آموزش صحیح به کودکان، نوجوانان و جوانان به صورت تخصصی با بهره‌گیری از سایر علوم مانند علم روانشناسی در سنین مختلف، اشتغال‌زایی ناکافی توسط دولت، نبود فضاهای مناسب برای تخلیه روحی و روانی افراد در سنین مختلف، پرسود بودن قاچاق مواد مخدر، همسایگی ایران با یکی از کشورهای تولیدکننده مواد مخدر و ارزان بودن مواد مخدر. البته این موارد نباید موجب شود تلاش‌های خستگی‌ناپذیر اعضای این ستاد زیر سؤال برود بلکه نظر بر این است که باید سایر نهادها در مواردی که این نهاد نیازمند یاری است، به یاری آن بشتابند مانند نیازهای مربوط به فرهنگ‌سازی و آموزش اجتماعی برای ترک استفاده از مواد مخدر.

بررسی قانون پیشگیری از جرم و آیین‌نامه یادشده

این قانون در تاریخ ۱۳۹۴/۰۹/۱۷ بعد از بحث‌های فراوان در زمینه پیشگیری از جرم و نهادهای متولی آن و شیوه‌های پیشگیری از جرم با توجه به اصل ۱۵۶ قانون اساسی مورد تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام^۲ قرار گرفت و مقرر شد شورایی به ریاست قوه

۱. ماده ۳۳ قانون یادشده.

۲. این قانون با توجه به اصل ۱۱۲ قانون اساسی به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارسال و تصویب شده است.

قضایه و اعضای از قوه مجریه و قوه مقننه تشکیل و دارای وظایف «تقسیم کار ملی در چهارچوب وظایف و مأموریت‌های قوای سه‌گانه کشور و اتخاذ تدابیر مناسب برای هماهنگی و توسعه همکاری بین دستگاه‌های مسئول در امر پیشگیری، تعیین راهبردها، سیاست‌های اجرائی و برنامه‌های ملی پیشگیری از وقوع جرم در چهارچوب قوانین و سیاست‌های کلی نظام، بررسی و تصویب برنامه‌های کلان برای گسترش فرهنگ، ایجاد زمینه‌های مشارکت مردم و نهادهای دولتی و غیردولتی در امر پیشگیری از وقوع جرم و حمایت از آن‌ها، بررسی و اتخاذ تصمیم جهت شناسایی زمینه‌ها و علل وقوع جرم، کاهش آسیب‌های اجتماعی و ارزیابی نتایج اجرای طرح‌ها و برنامه‌های ملی پیشگیری، سنجش و پیگیری عملکرد نهادهای مسئول در این زمینه، اتخاذ سیاست‌های موردنیاز برای حمایت از بزه‌دیدگان و محکومان و خانواده آنان و اصلاح و جامعه‌پذیری محکومان و برخورداری آنان از زندگی شرافتمندانه»^۱ است. بدین نحو که این شورا در فاصله‌های زمانی معین تشکیل جلسه داده و مصوبات آن پس از تأیید سران سه قوه قابل اجرا است. تشکیل این شورا بعد از گفتگوهای فراوان برای مسئولیت، حق و تکلیف و اختیارات نهادهای متولی پیشگیری از جرم، جامعه را به هدف مقنن در اصل قانون اساسی که متولی پیشگیری از جرم را قوه قضاییه قرار داده بود نزدیک کرد و مسکنی برای امر پیشگیری از جرم بود.

نکته قابل توجه در زمینه مصوبات این شورا این است که مصوبات توان لازم برای الزام نهادهای زیرمجموعه را ندارند. بلکه ماهیتی شبیه به تصویب‌نامه یا آیین‌نامه‌ای را دارند و نکته دیگر اینکه بیشتر نهادها دارای وظیفه قانونی در زمینه پیشگیری از جرم هستند (شیری، ۱۳۸۶، ص ۱۵). برای نمونه در ستاد مبارزه با مواد مخدر که به ریاست رئیس‌جمهور تشکیل می‌شود حسب قانون مربوطه دارای وظایفی است که اجرای آن الزامی است ولی به نظر می‌رسد که اجرای مصوبات شورای پیشگیری دارای چنین الزامی نباشد. مسئله قابل توجه و حائز اهمیت در اینجا این است که در سایر قوانین و مقررات توجه

۱. ماده ۳ قانون یادشده.

چندانی به ترک موازی کاری نهاد نشده است. برای نمونه، برخی از اعضای شورای عالی پیشگیری و ستاد مبارزه با مواد مخدر یکی هستند که بی‌توجهی به این مهم، دون شان مقنن است.

بازشناسی اهم راهکارهای نوین پیشگیری از جرائم

پیشگیری از جرم امری است تخصصی و دارای ابعاد متعدد که بررسی آن نیازمند ورود اندیشمندان و صاحب‌نظران در این حوزه است. این نظر مورد تأیید مقام معظم رهبری نیز بوده و ایشان در این باره می‌فرمایند: «...پیشگیری از جرم، یک موضوع کاملاً علمی، نیز است و بر همین اساس باید برای شناسایی عوامل جرم و آسیب‌های ناشی از آن با صاحب‌نظران و کارشناسان این موضوع مشورت و همکاری شود.»^۱ بنابراین در ارائه راهکارهای مدنظر، پژوهشگران تلاش کرده‌اند تجربیات ناشی از مشورت و مصاحبه با اساتید بزرگ جرم‌شناسی را به رشته تحریر درآورند.

۱- هم‌جنس کردن ابزارهای پیشگیری با بزه‌ها و جرائم ارتكابی: هم‌جنس کردن ابزارهای پیشگیری با بزه‌های ارتكابی یکی از بهترین روش‌ها برای جلوگیری از جرائم ارتكابی در زمینه‌های جرائم نوینی است که در فضای مجازی رخ می‌دهد. برای نمونه می‌توان به این مثال اشاره کرد که در صورت انجام یک کج‌روی یا حتی جرم برای یک فرد شناخته‌شده در فضای مجازی مانند حمایت شخص یادشده از کشف حجاب یا یک فرد قاتل اگر مجازات شخص غیر هم‌جنس با رفتار او باشد (مانند اینکه شلاق یا زندان را مجازات او قرار دهیم) برخی اقشار جامعه نسبت به این اقدام واکنش نشان داده و گروه‌های ضدانقلاب و معاندان نیز برای برهم زدن امنیت حس آزادی بیان، اقدام به تبلیغاتی خواهند کرد که گاهی مضرات جبران‌ناپذیری خواهد داشت.^۲ ولی اگر برای این شخص از اقدامات و ابزار

1. <https://www.leader.ir/fa/content/11996>

۲. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به: بیگدلی، حسن. (۱۳۹۹). تبلیغ علیه نظام جمهوری اسلامی در فضای مجازی.

هم چون محدود کردن صفحات او در فضای مجازی در نظر بگیریم شخص مدنظر می‌داند که در صورت رعایت نکردن قوانین با محدودیتی هم‌جنس با بزه ارتكابی مواجه خواهد بود که آثار سویی برای او خواهد داشت که کوچک‌ترین آن از دست دادن برخی تبلیغاتی است که از راه آن مبالغ بالایی را به دست می‌آورد؛^۱ از سوی دیگر، برای مردم نیز این مجازات قابل درک است و از موج‌سواری معاندان و گروه‌های ضدانقلاب جلوگیری می‌کند.

گفتنی است که در یکی از جرائم مرتبط با مسائل اقتصادی به نام جرم صدور چک پرداخت نشدنی، قانون‌گذار با هم‌جنس کردن مجازات مدنظر با جرم ارتكابی، مجازات مسدود کردن حساب برای مدت معین و جلوگیری از بازگشایی حساب جاری و صدور دسته‌چک برای فرد مجرم، توانسته است تا حد زیادی به هدف پیشگیری از انجام مجدد جرم (تکرار جرم) یادشده دست یابد. بدین نحو که در رویه عملی، اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی با صدور چک و پرداخت نکردن آن به دفعات، بعد از رسیدن به مقاصد خود اقدام به پرداخت مبلغ چک کرده و از آن رفع سوء اثر می‌کردند و این یک ابزار در دست آن‌ها بود ولی بعد از اجرایی شدن این قانون اصلاحی با برگشت خوردن چک و اقداماتی همچون «افتتاح نکردن هرگونه حساب و صدور کارت بانکی جدید»؛ «مسدود کردن وجوه کلیه حساب‌ها و کارت‌های بانکی و هر مبلغ متعلق به صادرکننده که با هر عنوان نزد بانک یا مؤسسه اعتباری دارد به میزان کسری مبلغ چک به ترتیب اعلامی از سوی بانک مرکزی»؛ «پرداخت نکردن هرگونه تسهیلات بانکی یا صدور ضمانت‌نامه‌های ارزی یا ریالی»؛ «گشایش نکردن اعتبار اسنادی ارزی یا ریالی» انجام می‌شود که با این اقدام، شخص متوجه

۱. برای نمونه، رونالدو طبق اعلام سایت «The Team» درآمدهایی که از انتشار پیام‌های تبلیغاتی در صفحه شخصی‌اش کسب می‌کند، حتی از حقوقی که از یوونتوس می‌گیرد هم بیشتر است. طبق آمارهای منتشرشده براساس اطلاعات ارائه‌شده از سوی اینستاگرام، کاپیتان تیم ملی پرتغال در دو ماه اخیر مبلغی نزدیک به ۴۳ میلیون یورو بابت انتشار مجموعاً ۴۹ تبلیغ در صفحه شخصی‌اش در اینستاگرام دریافت کرده و این در حالی است که او از یوونتوس به ازای هر سال ۳۰ میلیون یورو حقوق می‌گیرد. قابل‌بازایی از:

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/08/09/2130947>

می‌شود که اگر مبلغ چک را پرداخت نکنند برای مدت مشخصی از تبادلات بانکی محروم خواهد شد (ماده ۵ مکرر (الحاقی ۱۳۹۷) قانون صدور چک (مصوب ۱۳۵۵/۰۴/۱۶)). همین امر موجب می‌شود که نه تنها او از انجام این رفتار پیشگیری کند بلکه دیگران نیز در انجام رفتارهای خود محتاطانه عمل کنند. البته ذکر این نکته در اینجا مفید فایده است که در برخی از جرائم مانند «جرائم زیست‌محیطی» به دلیل ماهیت فنی و وسعت بالا، نیازمند انجام اموری چندجانبه مانند آموزش صحیح شهروندان، تدوین و تصویب قوانین شفاف و تخصصی و تشویق و پاداش برای درستکاران است و فقط مجازات نمی‌تواند موجب پیشگیری صحیح شود (حیدرزاده و مظفری زاده، ۱۳۹۲، ص ۱۶۳).

۲- **اقتدار در اجرای مجازات‌ها:** اقتدار در مجازات کردن اشخاص مجرم نیز به نظر یکی از راه‌های پیشگیری از جرم برای دیگران و تکرار جرم توسط خود شخص است. برای نیل به هدف باید قوانین به صورت شفاف تدوین شده و برای عموم مشخص باشد که فردی که مرتکب جرم می‌شود با چه مجازاتی روبه‌روست و اعمال مجازات امری باشد قطعی و متقن که هیچ راه‌گریزی از آن نباشد. برای نمونه، در جرم برهم زندگان امنیت جامعه و سارقان، فارغ از مباحث مرتبط با مسائل اقتصادی که رابطه مستقیم با ارتکاب جرائمی هم‌چون سرقت دارد، باید مجازات به نحوی انجام شود که نوعی بازدارندگی جدی را به همراه داشته باشد. در جرائم فوق در مصاحبه‌های میدانی با برخی از ضابطان قضایی و مردم، این مسئله مشخص می‌شود که میزان مجازات و قطعیت برای مجرمان این جرائم کافی نیست و این افراد پس از دستگیری و تحمل مجازات دوباره به رفتار خود ادامه می‌دهند. بنابراین پیشنهاد می‌شود همان‌گونه که در متن این نوشتار بررسی شد، برای جلوگیری از ارتکاب این جرم در وهله اول مسئله شغل برای این مجرمان و جلوگیری از انگ زدن اجتماعی و مسائل مرتبط با موضوعات روانی و اجتماعی توسط روان‌شناسان و جامعه‌شناسان مرتفع شود و در صورت تکرار جرم بدون دلیل موجه و قابل قبول، قوه قضاییه با جدیت کامل ورود کرده و مجازاتی حتی مضاعف‌تر از مجازات فعلی که باید توسط قانون مقرر شود را برای او در نظر بگیرد.

همان‌گونه که از متن یادشده برمی‌آید در اجرای قطعی قانون باید عدالت و اعتدال رعایت شود، این موضوع به دفعات در بیانات مقام معظم رهبری تاکید شده است؛ برای نمونه می‌توان به سخنان حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (دامت برکات) در دیدار با مقامات قضائی در روز یکشنبه هفتم تیرماه مبنی بر ضرورت «مبارزه با فساد» اشاره کرد که ایشان تأکید کردند و اظهار داشتند «باید بدون اغماض و براساس حق و عدل و قانون و همچنین بدون تعدی و ظلم به افراد بی‌گناه با قدرت ادامه یابد».^۱ در سخنان ایشان برای جلوگیری از وقوع جرائم با توسل به مبارزه با فساد این نکته حائز اهمیت است که «باید» در اینجا مشروط به شرطی است و آن شرط نیز «براساس قانون» و «بدون ظلم بودن» است که شق اول مبتنی بر احترام به قانون و مجلس و قوه مقننه است که با کارشناسی‌های بسیار اقدام به شناسایی کج‌روی‌ها و بزه‌ها کرده و در صورت لزوم اقدام به جرم‌انگاری فعل مدنظر می‌کنند. شق دوم در سخنان ایشان نیز بیان‌گر توجه به حقوق بشر و حقوق اسلامی است که این مهم را به دستگاه قضایی و متولیان امر القاء می‌کنند که پیشگیری یا مبارزه با فساد نباید دستاویز حق‌کشی یا قانون‌شکنی باشد؛ و از سوی دیگر با توجه با متون اسلامی و فقه امامیه که بسیاری از جرائم گناه است مانند قتل انسان، سرقت، تعرض، تجاوزات و مانند آنها، پیشگیری از انجام این جرائم، می‌تواند از ارتکاب گناه نیز جلوگیری به عمل آورد.

۳- حمایت از اعلام‌کنندگان وقوع جرم و ایجاد نظارت مردمی: اعلام‌کنندگان جرائم از دیرباز توسط مسئولان مختلف قضایی و انتظامی انجام شده و در حال حاضر نیز به صورت ضمنی مانند افشا نکردن هویت و مشخصات اعلام‌کنندگان جرائم انجام می‌گیرد ولی با توجه به اهمیت موضوع و تأثیر عجیب نظارت مردمی بر کاهش نرخ جرم، این مهم را در جرم سرقت بررسی شد. گفتنی است این نوع نظارت بر پیشگیری از تعداد بالایی از جرائم مؤثر است و مطالعه موردی سرقت یا جرائم راهنمایی و رانندگی از باب تمثیل است. ایجاد امنیت اجتماعی از جمله مؤلفه‌های ضروری برای تأمین آرامش میان شهروندان بشمار

می‌رود، به همین جهت در راستای حفاظت و صیانت حقوق هر فرد، حاکمیت با تدوین قوانین بازدارنده و پیشگیرانه درصدد نیل به این اهداف قدم برمی‌دارد، اما این امر به‌تنهایی کفایت نمی‌کند؛ در بیشتر مواقع، شهروندان نقش بسزایی برای رسیدن به این مقوله دارند از جمله درباره جرائمی که دارای بزه‌دیده مقصر هستند. به عنوان مثال فردی با پارک کردن خودرو در یک محل کم‌رفت‌وآمد و بدون در نظر گرفتن ملاحظات ایمنی مانند بستن قفل فرمان، راهکارهای پیشگیری از سرقت را خنثی خواهد کرد. پس نتیجه می‌گیریم که در وهله اول حاکمیت و در وهله‌ی دوم افراد جامعه‌اند که امنیت را برای خود تأمین خواهند کرد، اما از این نکته غافل نشویم که رکن سومی نیز وجود دارد که می‌تواند به یاری این دو بپردازد و آن‌هم استفاده از ساختارهای نوین نظارتی برای برقراری امنیت اجتماعی است. ایده‌ی مدنظر پژوهشگران حاضر، ایجاد نهادی مستقل برای کنترل و پیشگیری از سرقت اموال از جمله خودرو است، به این نحو که با کمک گرفتن از نظارت مردمی در راستای حفظ اموال آن‌ها برآییم، با نگاه جزئی‌تر یعنی اینکه با اصلاح ساختار نهادهای ذی‌ربط مثل نیروی انتظامی، راهنمایی و رانندگی و بیمه، مردم را برای مصون ماندن اموال خود از سرقت دخیل کنیم.

سرقت خودرو از جمله جرائمی است که پیامدهای دوسویه دارد و با انجام آن توسط مجرم، هم به اموال افراد و هم به احساس امنیت شخص مال‌باخته و اشخاص دیگر لطمه وارد می‌کند به‌طوری‌که هر کس با خود این جمله را در ذهن دنبال می‌کند که «نکند سرقت بعدی از اموال من باشد». این موضوع موجب صدمات بیشتری نسبت به برخی جرائم مانند ضرب و شتم و مانند آن است؛ و به عبارت دیگر، جرم سرقت را می‌توان از جمله جرائم علیه اموال و مالکیت و علیه آسایش عمومی دانست که دارای انواع مختلفی است؛ و در مراجع قضایی از تراکم بسیار بالایی برخوردار است. به نظر می‌رسد با توجه به مضرات یادشده لازم است از خود مردم برای جلوگیری از سرقت و ایجاد احساس امنیت جامعه استفاده کرد. با توجه به مطالعات تطبیقی درباره جلب مشارکت عمومی در کشورهای همچون آمریکا و

انگلستان، افراد با خرید حساب کاربری مرتبط با این نوع از نظارت که به صورت فیلم‌های ضبط‌شده از دوربین‌های مداربسته محل‌های مختلف از یک شهر است با کشف هر جرم، گاهی تا ۵۰ درصد از مبلغ دریافتی را از آن خود خواهند کرد، به طور مثال فردی که یک تخلف رانندگی را رصد می‌کند با برش این قسمت از این فیلم دوربین‌های مداربسته‌ای که در اختیار او قرار دارد و با ارائه آن به نهادهای مرتبط مثل راهنمایی و رانندگی ۵۰ درصد از کل مبلغ جریمه مدنظر را به عنوان کارانه دریافت می‌کند. یا در صورت مشاهده سرقت از منازل همسایگان و اطلاع به موقع به پلیس (بدون ورود به عملیات اجرایی پلیسی) مبلغی را به عنوان پاداش دریافت می‌کند. این نوع از مشارکت در کشور هند نیز مورد تأیید و تأکید حاکمیت است. در نمونه‌های یادشده راه نظارت بر سارقان توسط افراد جامعه مستتر است و سارقان هیچ‌گاه هویت افراد و محل و طرق اعلام جرم را نمی‌فهمند، به عبارت بهتر می‌توان گفت که از هوش عرف یک مجموعه برای خنثی‌سازی طرق ارتکاب جرم در همان مجموعه به صورت به روز استفاده می‌شود.

با عنایت به میزان بالای سرقت خودرو و افزایش قیمت خودرو در کشور و نمایان شدن ترفندهای پیشگیری برای سارقان، ضرورت به‌کارگیری این تدبیر بیش از پیش به چشم می‌خورد، بزهکاران بالقوه با توجه به ریسک بالایی که ایجاد می‌شود، از ارتکاب فعل مجرمانه‌ای مانند سرقت منصرف می‌گردانند. براساس این ایده می‌توان به ایجاد اشتغال میان مردم کمک کرد، یعنی با جذب نیروهای جویای کار متخصصی مثل دانشجویان حقوق، علوم انتظامی و مانند آن در یک نهاد خصوصی و مستقل در ساختار نیروی انتظامی به ازای پرداخت مبلغی به عنوان کارانه، مسئولیت‌هایی برای آن‌ها تعریف کرد. بعد دیگر این ایده آن است که با در نظر گرفتن مبلغی به عنوان پاداش برای افراد دخیل در نیروی انتظامی به کاهش خسارت‌های پرداختی از جانب بیمه و افزایش انگیزه میان مأموران انتظامی برای کشف پدیده‌ی مجرمانه‌ی متعددی مانند سرقت کمک کرد و با در نظر گرفتن احتیاط بیشتر هزینه را کاهش داد؛ یعنی در صورت کاهش تعداد سرقت‌های یادشده در هر منطقه، از محل

تأمین خسارت‌های مردمی از صندوق بیمه مبلغی را به‌عنوان کارانه به آن‌ها پرداخت کرد. بنابراین نظارت محلی برای پیشگیری از سرقت بخشی از کنترل اجتماعی است که می‌توان نوعی واکنش اجتماعی به رفتارهای نابهنجار و گاهی تخلفات و جرائم دانست و از هوش و عرف هر جامعه‌ای برای کاهش جرائم و حتی رفتارهای نامتعارف استفاده کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

براساس فرمایش‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی)، پیشگیری از جرائم فقط توسط یک قوه (قوه قضاییه) امکان‌پذیر نیست و با مشکلات عدیده‌ای روبه‌روست بنابراین تشکیل شورای عالی پیشگیری از جرم یکی از اقدامات دقیق و علمی است که صورت گرفته ولی نیاز است تا با استفاده حداکثری از امکانات و ظرفیت‌های این شورا، اقداماتی برای هماهنگی بین قوا و دستگاه‌های دولتی و حتی خصوصی و مردم‌نهاد صورت گیرد و این امر می‌تواند در پیش‌دستی از ارتکاب جرم بسیار حائز اهمیت و دارای کارکرد عملی باشد. در کلام مقام معظم رهبری از سال‌های ۷۱ تا ۹۹ می‌توان این کلمات کلیدی و دارای اهمیت را یافت:

در سال ۷۱ ایشان به عدالت و رسیدگی دقیق دستگاه قضایی اشاره می‌فرمایند. در سال ۷۸ نقش نظارتی قوه قضاییه را بر دستگاه‌ها و نهادها گوشزد می‌کنند تا از بروز فساد و جرائم سازمان‌یافته جلوگیری شود.

در سال ۷۹ نیز دوباره بر نظارت قوه قضاییه و تأمین عدالت و امنیت تأکید کرده و در سال‌های ۸۰-۸۳-۸۷-۹۳-۹۴-۹۵-۹۷-۹۸-۹۹ به ترتیب به مسئله تشکیل ستاد ویژه به‌منظور مقابله با جرائم به‌خصوص مفساد اقتصادی، فرهنگ‌سازی، استفاده از ضابطان دادگستری، فراقوه‌ای بودن پیشگیری از جرم و علمی بودن پیشگیری از جرم، تلاش سازمان‌یافته با همکاری سه قوه، تأثیرگذاری شورای عالی پیشگیری از جرم در سیاست‌های کلان اقتصادی، لزوم زمان‌بندی اجرای تصمیمات و استفاده از مجازات جایگزین حبس

تأکید می‌کنند. به‌طور کلی می‌توان چنین نتیجه گرفت که اقدامات زیادی در این زمینه انجام شده است ولی تحقق نیافتن همه اهداف پیشگیری از جرم می‌تواند ناشی از عواملی مانند عوامل زیر باشد:

- همکاری غیر جدی قوا در پیشگیری از جرم به‌صورت عملی؛
- نامشخص بودن اولویت‌های پیشگیری از جرم؛
- تغییر اولویت‌های پیشگیری در قوه قضاییه؛
- نبود نیروهای متخصص و آموزش‌دیده در زمینه پیشگیری از جرم (به‌خصوص در زمینه جرائم اقتصادی)؛
- آمره نبودن مصوبات شورای پیشگیری از جرم؛
- نبود فرمانده واحد در زمینه تعیین اولویت‌ها و دستورات برای پیشگیری از جرم؛
- موازی‌کاری برخی از نیروهای سه قوه و نهادهای زیرمجموعه آن‌ها؛

مسئله پیشگیری از بزه و جرائم را می‌توان از ابعاد مختلف بررسی کرد. به نظر می‌رسد باتوجه به شرایط موجود ورود اندیشمندان و متفکران علمی همچون روانشناسی، جامعه‌شناسی و جرم‌شناسی در این حوزه ضروری است ولی از نظر علم جرم‌شناسی با توجه به تجربیات پژوهشگران، پیشنهادهایی همچون «هم‌جنس کردن ابزارهای پیشگیری با بزه‌ها و جرائم ارتكابی»، «اقتدار در اجرای مجازات‌های مجرمان» به منظور ایجاد بازدارندگی برای دیگران، «حمایت از اعلام‌کنندگان وقوع جرم» و «ایجاد نظارت نوین مردمی» می‌تواند بسیار راه‌گشا باشد.

پیشنهادها

با توجه به سخنان مقام معظم رهبری که برگرفته از گزارش‌های دریافتی و به طور قطع برآمده از مشورت با مشاوران در حوزه‌های مختلف است و یافته‌های پژوهش حاضر، پیشنهادهای زیر قابل ارائه است:

- ایجاد سازوکارهایی برای مشارکت حداکثری همه نهادهای درگیر با مسئله وقوع جرم در قالب قوانین کارشناسی شده، بدین نحو که مجلس شورای اسلامی با توجه به نظریات کارشناسی، اقدام به تصویب «قوانین هوشمندی» کند که نهادها را ملزم به زمینه‌سازی پیشگیری از جرم کند. برای نمونه باید قوانینی وجود داشته باشد که صداوسیما با همکاری نیروی انتظامی، جرم‌شناسان، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان «ملزم» به تهیه فیلم‌ها و مستندهایی در زمینه مسائل پیشگیری از جرم باشند.
- تعیین اولویت‌های پیشگیری از وقوع جرم. بدین نحو که باید اولویت‌های پیشگیری به‌صورت تخصصی و توسط جرم‌شناسان، به‌صورت بلندمدت و کوتاه‌مدت و با چشم‌انداز تعیین و در غالب سندی راهبردی در اختیار تصمیم‌گیران قرار گیرد.
- شاید بتوان به این نکته هم در این شرایط اشاره که برای شورای عالی قضایی شانی قائل شد که بتواند برخی از نهادها را ملزم به اقدام برای برنامه‌های پیشگیری از جرم کند.
- توجه به گزارشگران جرم (نظارت مردمی) و ایجاد سازوکاری برای حمایت هرچه بیشتر از آنان (تقویت سازوکار شکارچیان خصوصی جرائم).
- شناسایی بسترهای فسادزا با همکاری قوه مجریه.
- حمایت تمام‌قد از نیروهای انتظامی و امنیتی (بازوهای اجرایی قوه قضاییه) در مقابل مجرمان جرائم اقتصادی و امنیتی.

سپاسگزاری

بدین‌وسیله از داوران محترم فصلنامه رهیافت پیشگیری از جرم و همکاران ارجمند برای غنی‌تر شدن مباحث پژوهش حاضر، کمال تشکر را داریم.

منابع

- بیگدلی، حسن. (۱۳۹۹). *تبلیغ علیه نظام جمهوری اسلامی در فضای مجازی*. چاپ نخست. تهران: انتشارات امجد.
- جهانتاب، محمد و داودی، ابراهیم. (۱۳۹۱). ارتقای مشارکت محلی در پیشگیری از جرم. *فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم*، ۷(۲۲)، صص ۱۰۷-۱۲۸. قابل بازیابی از: http://cps.jrl.police.ir/article_13561.html
- حاجی تبار فیروزجایی، حسن. (۱۳۹۸). نقش نهادهای مذهبی در پیشگیری از جرم: چالش‌ها و راهکارهای مقابله با آن. *مجله پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی*، ۱۵(۵۶)، صص ۴۷-۶۸. قابل بازیابی از: http://ijrz.baboliau.ac.ir/article_666893.html
- حیدرزاده، الهام و مظفری زاده، سجاد. (۱۳۹۲). پیشگیری از جرائم زیست محیطی. *مجله اخلاق زیستی*، ۳(۷)، صص ۱۶۳-۱۹۲. قابل بازیابی از: <https://journals.sbmu.ac.ir/be/article/view/13979>
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۹۰). *لغت‌نامه*. جلد هشتم. تهران: چاپخانه مجلس.
- ساریخانی، عادل و سلطانی بهلولی، مریم. (۱۳۹۵). نقش قوه مجریه در پیشگیری اجتماعی از جرم. *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۰(۹۴)، صص ۱۴۱-۱۵۴. قابل بازیابی از: http://www.jlj.ir/article_21936.html
- ساعد، محمدجعفر. (۱۳۸۶). پیشگیری از وقوع جرم و کارکرد بسیج در تضمین امنیت اجتماعی. *فصلنامه مطالعات بسیج*، ۱۰(۳۴)، صص ۷۳-۱۰۶. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/fa/article/105724>
- شیری، عباس. (۱۳۹۶). نقد و بررسی قانون پیشگیری از جرم مصوب ۱۳۹۴/۰۶/۰۷. *فصلنامه علمی رهیافت پیشگیری از جرم*، پیش شماره اول، صص ۷-۲۰. قابل بازیابی از: http://www.jcpa.ir/article_189185.html
- گروه پژوهشی حقوق جزا و جرم‌شناسی اداره کل پژوهش اطلاع‌رسانی. (۱۳۸۷). نقد و بررسی لایحه پیشگیری از جرم. *فصلنامه اطلاع‌رسانه حقوقی*، ۶(۱۵ و ۱۶)، صص ۲۱۹-۲۴۵. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/fa/article/291404>
- محمدنسل، غلامرضا. (۱۳۸۸). *پلیس و سیاست پیشگیری از جرم*. تهران: مرکز تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.
- مختاری، راضیه. (۱۳۸۹). نقش پلیس در پیشگیری از جرائم سازمان‌یافته. *فصلنامه کارآگاه*، ۴(۳)، صص ۲۶-۴۸. قابل بازیابی از: http://det.jrl.police.ir/article_10537.html
- معظمی، شهلا. (۱۳۸۶). *پیشگیری جرم‌شناختی*، مجموعه مقالات. تهران: انتشارات مجد.
- معین، محمد. (۱۳۷۵). *فرهنگ فارسی*. تهران: انتشارات سپهر.

مؤذن زادگان، حسینعلی و افشاری، فاطمه. (۱۳۹۲). نقش رسانه در پیشگیری از جرم در سیاست جنایی ایران. *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۱۸(۶۴)، صص ۱۳۱-۱۵۸. قابل بازیابی از:

<http://jlvIEWS.ujsas.ac.ir/article-1-365-fa.html>

نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۳). *پیشگیری عادلانه از جرم*. مجموعه مقالات در تجلیل از دکتر آشوری. تهران: انتشارات سمت.

